

Bossen en vogels

Ruud Lardinois

foto's: Ruud Lardinois

Ruud Lardinois is secretaris van Stichting Kritisch Bosbeheer

Voor minimaal f 20,00 per jaar bent u donateur van Stichting Kritisch Bosbeheer en ontvangt u elk kwartaal het tijdschrift 'Molm.'

Stichting Kritisch Bosbeheer, postbus 72, 3500 AB Utrecht, 085-819 944.

Het bos

Waar in ons land niet regelmatig grote hoeveelheden water de begroeiing verstoort groeit bos. Dat bos bevat vele plante- en diersoorten die het best zijn aangepast aan klimaat, groeiplaats en elkaar. Ze spelen een complex samenspel van natuurlijke processen dat uiterst effectief werkt op slechts zonneënergie: een duurzaam ecosysteem. Bos is voor zijn ontwikkeling en voortbestaan onafhankelijk van ingrijpen van de mens. Als mensen een bos wensen met een grote variatie aan plante- en diersoorten, hoeven wij in theorie slechts met de armen over elkaar het ontwikkelingsproces gade te slaan. Met zekerheid groeit er bos, ook daar waar het ooit door mensenwerk is verdwenen. Als een Groningse aardappelteler de bewerking van zijn land staakt ontstaat er geen chaos maar bos, ondanks de verzuring, stemming van de beurs of het politieke klimaat.

Het huidige bos

Ingrijpende gevolgen voor bossen kunnen ontstaan wanneer mensen zich met de ontwikkeling of samenstelling ervan gaan bemoeien. Soms zijn beheerders niet ingenomen met de inheemse soorten en vervangt men deze door meer profijtelijke uitheemse soorten. Vaak blijken dergelijke uit verre buitenlandse aangevoerde soorten niet aangepast aan de inheemse flora en fauna waardoor de aanplant bescherming en verzorging behoeft, vaak ook gedraagt de exoot zich juist agressief. Vrijwel altijd is er nadeel voor het natuurlijk ecosysteem. Het aantal soorten neemt af alsmede de variatie in leeftijden en verschijningsvormen.

Op de Veluwe, het grootste aaneengesloten bosgebied van Midden-Europa, is op grote schaal naalddhout aangeplant. De kwetsbaarheid van zulke eenvormige bossen is aantoonbaar groot: stormen kunnen perceelsgewijs bomen ontwortelen (1972-1973), bossen branden, als hooibergen eentonig naalddhout (1974, 200 ha), varkenspest decimeerde voor 90% de wilde zwijnenpopulatie (1983, besmetting op voederplaatsen), Aardrupsen bevreten massaal de monotone aanplanten (Deelerwoud 1987). Helaas is de natuurlijke ontwikkeling in onze bossen door veelvuldig ingrijpen van de mens zoals aanplant,

verpleging, vrijstelling, velling, houtoogst en jacht ernstig ontwricht. De variatie in ontwikkelingsfasen is er gering. Dood hout in redelijke hoeveelheden ontbreekt (ten minste 40%). De natuurlijke kringloop van ontkiemen, groeien en uiteindelijk aftakeling is in de kiem gesmoord. Waardevolle bomen mogen blijven, totdat de groei eruit is, dan worden bomen omgezaagd en het hout aan de kringloop onttrokken.

Regeldrift in het bos

Er zijn tal van groeperingen die vanuit een bepaalde belangstelling kijken naar het bos. Vaak zijn zij geneigd het bos te willen inrichten en beheren dat het bos zo veel mogelijk tegemoet komt aan hun wensen. Jagers zien er graag een flinke populatie dieren om op te jagen. Omwille van varkens en herten bemesten zij open plekken in het bos en verbouwen er voedergrassen. Vermeende voedseltekorten worden elders ingekocht en per vrachtwagen aangevoerd. Het kunstmatige voedselpakket wordt, in de vorm van likstenen, aangevuld met mineralengiften. In voor het publiek afgesloten percelen staan drinkbakken, voedersilo's en jachthutjes. Twee keer per jaar organiseert men op de Veluwe onder grote zoogdieren een volkstelling aan de hand waarvan een afschotplan wordt vastgesteld. Dit resulteert in een onnatuurlijke dood voor elk dier.

Eén van de mooiste bossen met prachtige kansen voor veel natuurlijk leven. Er is een relatief grote variëteit in (boom)soorten en vitaliteit. Hier en daar staan kwijnende en stervende bomen. Het bos staat op de drempel van de verval fase. Het dode hout zal langzaam toenemen, op opgevallen plaatsen ontkiemen nieuwe boompjes. Het bos biedt nu reeds voedsel en broedgelegenheid voor hollenbroeders. In het bos op deze foto moeten de bomen nog gekapt worden.

De ingreep heeft plaatsgevonden. De eenvormigheid is vergroot. Nestkastjes zullen nodig blijven.

Bosbouwers verbouwen en verzorgen bomen en beschermen deze tegen wildvraat. Percelen verdwijnen achter wildkerende rasters, waar nodig rastert men zelfs individuele bomen in. Wij zijn er aan gewend geraakt dat, óók op natuurterreinen, voornamelijk bomen groeien met het in beheersplannen vastgelegde voornemen deze uiteindelijk weer om te zagen. Na vijftig of honderd jaar neemt de jaarlijkse diktegroei van veel bomen af. Voor een gunstig bedrijfsresultaat is dit het meest geschikte moment de bomen te vervangen door jonge en snel groeiende exemplaren. Om economische redenen gebeurt dat zeer groot-schalig waardoor de natuurlijke variatie opnieuw sterk afneemt. Wie het indrukwekkende machinepark van de beheerders beziet zal dat geen verwondering wekken.

Holenbroeders en natuurlijk bos

Tal van diersoorten zijn voor hun voortbestaan rechtstreeks afhankelijk van natuurlijke hopen, spleten en kieren. Matkop, Bonte Vliegenvanger, Glanskop, Kauw, Holenduif, alle spechtesoorten,

Boommarter en vleermuizen zijn enkele voorbeelden van soorten die een sterke voorkeur hebben voor natuurlijke hopen - die bevinden zich niet noodzakelijkerwijs in dode of kwijnende bomen. Hopen bieden nestgelegenheid; Boomkruipers nestelen zelfs in spleten onder loszittend schors. Spechten hakken nestplaatsen in gezond en hard hout die later weer door andere vogels worden gebruikt. In zacht vermolmd hout maken sommige mezen en Boomklevers zelf een nestholte of bestaande hopen worden aangepast. Witrugspecht en Middelste Bonte Specht bouwen nesten en vinden voedsel alleen in dood hout. Omdat dode bomen nagenoeg ontbreken leven deze vogelsoorten niet in onze bossen.

Kenmerkend voor natuurlijke hopen is de enorme variatie in vorm en grootte. Er zijn geen twee hopen gelijk. Natuurlijke hopen zijn vrije ontwerpen, niet gemaakt naar een bouwtekening. Er is verschil in vorm en inhoud. Er zijn vochtige en droge hopen, blootgesteld aan regen of zonlicht, voorzien van kleine of grote vliegopeningen, met

De bosbodem is ernstig verstoord. De struik- en kruidlaag is door het wegslepen van gekapte bomen verdwenen.

uitkijk op het noorden of zuiden en bevinden zich op allerlei boomhoogtes. Natuurlijke hollen zijn er in levende bomen maar het meest in dode bomen. Dode bomen bevatten bovendien veel leven. Grote hoeveelheden insecten leven in kwijnend en dood hout: door concurrentie of voedselgebrek sterft een boom, daarvan leven andere soorten, deze worden gegeten...

Inventieve natuurbeschermers ontdekten dat in het bos aan bomen gespijkerde nestkastjes bepaalde hollenbroedende vogelsoorten in aantal deden toenemen. Vooral Gekraagde Roodstaart en Bonte Vliegenvanger blijken daarvan sterk te profiteren, de laatste soort komt nu weer regelmatig in bossen voor.

Terwijl veel bosvogelsoorten wel eens in nestkasten broeden is het voortbestaan van de Bonte Vliegenvanger er inderdaad in belangrijke mate van afhankelijk. Kennelijk kan zo ten minste voor een deel het gemis aan natuurlijke gaten en spleten worden goedge maakt. Dat geldt echter alleen voor een beperkt aantal soorten.

Pimpelmees, Koolmees en Bonte Vliegenvanger worden door de nestkastjes onevenredig sterk bevoordeeld ten koste van andere soorten. Omdat ook het aantal aangeboden nestkasten beperkt is ontbrandt er in de lente een hevige concurrentiestrijd tussen deze zangvogeltjes. Zo ontstaan in een eenvormig bos nieuwe problemen, weer door ingrijpen van de mens. Nestkastjes bieden slechts op één onderdeel en voor een beperkt aantal soorten voor het voortbestaan verbeterde levensruimte in het bos. Bovenal veranderen nestkastjes niets aan de structuur, soort- en leeftijdsopbouw van het bos, het voedselaanbod of aan andere relevante randvoorwaarden voor het gedijen van soorten.

Natuur als bosbeheerder

Omdat soortgerichte (beschermende) maatregelen niets veranderen aan de matige structuur, soort- en leeftijdsopbouw van onze bossen, zouden deze ingrepen moeten worden gezien in samenhang met herstel van het bos. Nestkastjes zijn zo'n ingreep. Herstel van bossen naar goed werkende en duurzame ecosystemen zijn uitstekend realiseerbaar en op afzienbare termijn uitvoerbaar. Daarna worden de nestkastjes gaandeweg overbodig. De meeste Europese spechtsoorten zouden in onze herstelde bossen kunnen leven.

Stichting Kritisch Bosbeheer is van mening dat natuurbosbeheer en bosbeheer gericht op productie zo moet worden dat spontane natuurlijke processen sterker het beeld van bossen bepalen dan ingrepen van de mens. Het bos moet door de natuur ingericht worden, niet door mensen. In het bijzonder het beheer van bossen in eigendom van natuurbeschermingsorganisaties zou gericht moeten zijn op een zo volledig mogelijk ecosysteem met de daarbij horende processen. Natuurlijke processen in bossen moeten weer ten volle kunnen werken. Bossen moeten niet alleen op natuur lijken maar vooral zo werken, nestkastjes zijn alleen als overgangsmaatregel acceptabel. *Natuur* laat je werken.

Een beuk is individueel ingerasterd tegen wildvraat.

Ingrijpen door de mens: een concreet voorbeeld

In het Nationaal Park Veluwezoom liggen bossen in bezit en beheer bij de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten. Deze natuurbeschermingsorganisatie wil naar een natuurlijker bosbeheer. Om dat te verwezenlijken zouden volgens plan bomen moeten worden gekapt. Alle bijgaande foto's komen uit die bossen.

■ Ruud Lardinois, A. Romein-Verschoorstraat 13, 6844 EN Arnhem, 085 - 819 944.

Aan de voet van de stam is door zaagsneden de sapstroom onderbroken teneinde de voorraad dood hout te vergroten.